

Prilog definiranju pojma virtualna enciklopedija

Zdenko Jecić

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

Damir Boras

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Darija Domijan

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

SAŽETAK: Ovim radom dan je osvrt na razvoj i osnovne odlike novih oblika enciklopedija. Sistematizirano je njihovo nazivlje te uobičajena podjela s obzirom na vrstu medija na kojem se objavljuju, a upozoreno je i na nedostatke takve podjele. Predložena je nova podjela prema naravi suštinskih razlika u odnosu na tradicionalne enciklopedije, s naglaskom na virtualne enciklopedije, koje nastaju i kontinuirano se razvijaju kolaboracijom suradnika i korisnika, a zasnovane su na naprednim rješenjima informacijske i komunikacijske tehnologije.

Ključne riječi: *elektronička enciklopedija, virtualna enciklopedija, kooperativnost*

Uvod

Od samih početaka pisane riječi, a napose pojave tiskanih knjiga, postojala je potreba za osustavljenjem svjetskoga znanja. Sve donedavna tiskane enciklopedije predstavljale su za korisnika jedinu mogućnost da na brz i jednostavan način dođe do sažete informacije o bilo kojem dijelu svjetskog znanja.

U proteklih je nekoliko desetljeća došlo do značajnih promjena u djelatnosti izdavanja enciklopedija i leksikografiji uopće, a javili su se i sasvim novi oblici enciklopedija, leksikona i slične građe. Po sebi se razumljivim može smatrati da je uzrok takvih promjena bio razvoj novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija, napose računala, elektroničkih medija i Interneta kao prevladavajućeg oblika razmjene i dohvata informacija današnjice.

Međutim, koje su točno promjene i koje su njihove moguće dalekosežne posljedice na leksikografsku djelatnost, tj. što se danas uistinu zbiva s leksikografijom i trebamo li ju još uopće, do sada su nedovoljno istražena pitanja, a ljudsko je znanje o tom području oskudno.

1. Povijesni pregled razvoja novih oblika enciklopedija

Početak razvoja novih oblika enciklopedija označili su teorijski radovi u drugoj pol. XX. st., a nerijetko se u njima isprepleću koncepti enciklopedija oslonjenih na računalnu i komunikacijsku tehnologiju s idejama o ostvarivanju svjetske mreže kojom bi cjelokupno svjetsko znanje korisnicima postalo trenutačno dostupno, danas ostvarenima kroz hipertekst i Internet.

Jedan od prvih koji je o tom području iznio svoju viziju bio je Vannevar Bush, koji je u eseju objavljenome 1945. (Bush 1945) osim mnogobrojnih zamisli u kojima se danas prepoznaju preteče hiperteksta i Interneta, raspoznavanja govora i dr., iznio ideju o *memexu*. Tu je napravu zamislio kao osobno pomagalo elektronički povezano s knjižnicom, u kojoj bi pojedinac na mikrofilmove pohranjivao sve svoje knjige, zapise, razgovore i sl., a kojima bi zahvaljujući mehaniziranosti i sustavu indeksiranja mogao pristupiti u trenu, što bi pokrenulo pojavu sasvim novog oblika enciklopedije.

Uskoro nakon razvoja elektroničkog računala, počela se javljati ideja o njegovoj primjeni na enciklopedije. Tako su H. Bohnert i M. Kochen uočili da računalna revolucija dovodi do preispitivanja enciklopedijskoga koncepta (Bohnert, Kochen 1963). Oni su zamislili jednu središnju, svjetsku enciklopediju, koja bi bila pristupačna uz pomoć računalne i komunikacijske tehnologije. Također su predvidjeli nekoliko razina kondenzacije znanja, a time uveli pojam koji se danas naziva adaptivnom enciklopedijom. Predvidjeli su i mogućnost stalnog obnavljanja i usavršavanja sadržaja, kao rješenje za opsežan posao oko enciklopedije i stalnu kolaboraciju između uredništva, tehničkog osoblja i znanstvene zajednice.

Ideju okupljanja dokumenata u jednu veliku knjižnicu u kojoj svatko može pohraniti bilo kakve dokumente, koji bi bili trenutačno dostupni i međusobno povezani vezama, iznio je Ted Nelson u svojem konceptu hiperteksta (Nelson 1965). Osim po tome što je skovao riječ hipertekst, smatra ga se zaslužnim i za prvu uporabu naziva hipermedij i virtualnost.

Početak razvoja netiskanih enciklopedija svakako je označila informatizacija, tj. uvođenje računalnih sustava u redakcije pojedinih svjetskih enciklopedija potkraj 1970-ih. Tada su nastajale prve baze podataka s digitaliziranim sadržajem enciklopedija. Tako je npr. *Encyclopaedia Britannica* ručno unesena (pretipkana) u bazu podataka 1977.

Premda se pod pojmom netiskanih enciklopedija danas ponajprije smatraju one elektroničke, prva javnosti dostupna netiskana enciklopedija nije bila takva. Naime, *World book encyclopedia*, s dugom tradicijom izdavanja djela za slabovidne (1961. izdana je njezina enciklopedija na Brailleovu pismu), izdala je 1980. enciklopediju u obliku govornih zapisa na audiokasetama, što je popraćeno posebnim uređajem za reprodukciju te indeksima na Brailleovu pismu.

Prve elektroničke enciklopedije postale su dostupne javnosti uz pomoć informacijskih servisa videotexa. To su bili sustavi nalik interaktivnomu televizijskom teletekstu, koji su ponajprije omogućavali prikazivanje stranica teksta. *Academic American Encyclopedia* američkog izdavača Groliera bila je prva enciklopedija koja je 1980. u digitalnom obliku postala dostupna javnosti. To se odvijalo prilikom eksperimentalnog rada videotex-sustava Channel 2000 američke neprofitne organizacije OCLC (Online Computer Library Center), čime je korisnicima tog informacijskoga servisa omogućen pristup računalnoj bazi enciklopedije. Nešto poslije, pristup enciklopedijama s udaljenog terminala omogućen je korisnicima drugih informacijskih servisa ili sustava. (Harter 1985)

Pojavom osobnih računala potkraj 1970-ih i početkom 1980-ih te naglim povećanjem njihova broja u domovima diljem svijeta otvorena je mogućnost za širenje elektroničkih enciklopedija. Osnovna početna poteškoća s njihovom distribucijom bio je nedostatak prikladnog medija koji bi mogao primiti, za tadašnje doba, veliku količinu podataka. Stoga se pojava prvih elektroničkih enciklopedija veže uz pojavu kompaktnih diskova (CD), koji su predstavljali računalnu memoriju »samo za čitanje« (CD-ROM), a imali su dovoljan kapacitet za smještaj digitalizirane enciklopedije uz nisku cijenu izdavanja (prvi je prototip CD-a izrađen u nizozemskoj tvrtki Philips 1979., kao standard je prihvaćen 1980., dok se na tržištu Europe i Japana pojavio potkraj 1982., a SAD-a 1983). U usporedbi s ograničenjima prvih enciklopedija dostupnih preko videotexa, CD-ROM izdanja nisu tražila skup priključak na udaljenu bazu podataka, a korištenje je zahvaljujući naprednijoj programskoj podršci omogućeno čak i neupućenom korisniku. Prva je takva enciklopedija bila Grolierova *Academic American Encyclopedia*, izdana 1986. na CD-u pod nazivom *Electronic Encyclopedia*. (Brakel 1991)

Razmjerno velik kapacitet pohrane podataka na CD-ovima omogućavao je pohranu opsežnijih podataka nego što je to sam tekst. Stoga je ubrzo nakon izdavanja prvih tekstovnih enciklopedija na tome mediju došlo i do izdavanja multimedijских enciklopedija koje su sadržavale grafiku, animacije i zvuk, koji inače zauzimaju znatno više memorijskog prostora od samoga teksta. Prva je multimedijaska enciklopedija bila *Compton's Multimedia Encyclopedia*, izdana 1989.

Novo poglavlje u razvoju elektroničkih enciklopedija, sa za sada još nesagledivim konačnim dosezima, uvjetovao je razvoj Interneta kao sustava međusobno povezanih računalnih mreža te povećanje broja njegovih korisnika početkom 1990-ih, kada je postao osnova suvremene elektroničke komunikacije i postupno preuzeo značenje vodećega komunikacijskog medija današnjice. Dalekosežne su posljedice njegove primjene u svim granama ljudskoga djelovanja, no u enciklopedistici ima posebno značenje, jer Internet sam po sebi utjelovljuje težnje mnogih naraštaje leksikografa za svjetskom enciklopedijom koja bi ujedinjavala cjelokupno znanje čovječanstva

i bilo koji njegov djelić u trenu činila dostupnim korisniku. Svojim komunikacijskim mogućnostima Internet je u prvim godinama šire rasprostranjenosti omogućio objavljivanje enciklopedija u elektroničkom obliku. Prva tiskana enciklopedija objavljena u elektroničkom obliku na Internetu bila je *Encyclopædia Britannica 1994 (Encyclopædia Britannica online)*. Do kraja 1990-ih mnoge su vodeće američke enciklopedije postale dostupne preko Interneta: Compton's Encyclopedia, Encarta Encyclopedia, Grolierova *The New Book of Knowledge*, *The World Book Encyclopedia* i *Columbia Encyclopedia*. Neke od njih danas nude korisnicima cijeli sadržaj ili njegov dio za slobodnu upotrebu (besplatno).

Jedna od posljedica razvoja Interneta bila je i pojava internetskih enciklopedija slobodnog pristupa. Njihov je razvoj započeo 1993. idejom o enciklopediji (*Interpediji*) kojoj bi svatko mogao pridonijeti pišući članke i dostavljajući ih u središnji katalog. God. 1999. pokrenut je takav projekt nazvan *GNUpedia* (Stallman 1999), koji nije do kraja zaživio. Sljedeći takav projekt bila je *Nupedia*, započeta 2000. Bila je zasnovana na kolaborativnom softveru, kojim su urednici mogli pisati i uređivati tekstove na internetskim stranicama, a zamisao je bila da pristigle članke uređuju stručnjaci i tek tada ih daju na uvid korisnicima. Zbog složenosti toga procesa, do 2003., kada je projekt ugašen, bila su dovršena samo 24 članka. Ipak, taj je projekt, kako bi se olakšao rad na tekstovima prije njihova uređivanja, 2001. započeo s potprojektom *Wikipedia*, te se smatra njezinom pretečom. *Wikipedia* je bila zasnovana na novom kolaborativnom softveru zvanom wiki, a implementiran je na poticaj tadašnjega glavnog urednika *Nupedije* Larryja Sanger. Ubrzo je stekla veliku popularnost među korisnicima, ali i suradnicima, te od svojih početaka bilježi munjevit porast broja članaka (do 2008. premašila je 10 mil. članaka na svim jezicima i postala najvećom enciklopedijom svih vremena), a obuhvaća tekstove na 253 jezika. Iako postoje dvojbe oko kvalitete i objektivnosti tekstova, pa je evaluacija sadržaja takvih enciklopedija poseban problem (Jecić, Boras 2006), zahvaljujući potpuno slobodnom pristupu, dnevnom ažuriranju tekstova i njihovoj širini, danas predstavljaju najčešće korišteno enciklopedijsko djelo i ozbiljno dovode u pitanje tradicionalnu enciklopedijsku djelatnost.

2. Odlike enciklopedija na novim medijima

Već je duže vrijeme računalo nezaobilazna alatka gotovo svake intelektualne, pa tako i leksikografske djelatnosti. Računalni programi za obradbu teksta, izradbu i obradbu ilustracija te stolno izdavaštvo omogućili su lakšu, bržu i ekonomičniju produkciju rječnika, leksikona i enciklopedija.

U novije se doba, međutim, pojavljuju i sasvim nove mogućnosti. Prednosti novih oblika enciklopedija u usporedbi s tradicionalnim izdanjima mogu se prikazati u nekoliko ključnih svojstava, počevši od osnovnih prema najnaprednijima.

2.1. Neograničenost opsega. Opseg tradicionalnih izdanja ograničen je smisljenim brojem svezaka neke edicije, pa se unaprijed, abecedarima mora odrediti i opseg sadržaja pojedine natuknice. *Opseg građe koja se može smjestiti na elektronički medij praktički je neograničen, uz minimalne troškove njezine reprodukcije.* Realna se potreba za ograničavanjem sadržaja vezanog uz određeni pojam javlja tek kao posljedica potrebe da enciklopedija pruži znanje na sažet način, dok broj članaka nema limita.

2.2. Pretraživost. Kako bi se omogućilo snalaženje među sadržajem, osnovnu strukturu svake tradicionalno rađene enciklopedije ili leksikona čine natuknice poredane određenim (najčešće abecednim) slijedom, a snalaženje se katkad olakšava i kazalima. *Takva struktura u elektroničkim izdanjima nije potrebna, jer se njihov sadržaj najčešće nalazi u nekom obliku baze podataka, pa se do traženog pojma dolazi bilo pretragom kazala naziva članaka, ili istodobnom pretragom cijeloga tekstovnog sadržaja.* Postoje razvijena programska rješenja, tzv. pretraživači, koji uz mogućnosti složenog pretraživanja nude i nizanje rezultata pretrage u skladu s njihovom relevantnosti i dr.

2.3. Hipertekstualnost. Medusobno povezivanje sadržaja u tradicionalnim se izdanjima provodi uputnicama. *U elektroničkim izdanjima organiziranim u hipertekstovnom obliku to se ostvaruje umetanjem elektroničkih uputnica, tzv. hiperveza; aktiviranjem hiperveza korisniku je omogućeno trenutačno prelaženje s jednoga članka na drugi, koji se na prvi sadržajno nastavlja, a time se omogućuje i oblikovanje slijeda sadržaja prema vlastitu interesu korisnika.* Naime, hipertekst kao nelinearni oblik organizacije sadržaja donosi suštinske i dalekosežne posljedice na način organizacije, prezentacije i razmjene znanja. Nove mogućnosti ne znače samo korak naprijed u razvoju računalne ili informatičke tehnologije, već su dovele i do formiranja sasvim novoga medija – hipermedija.

2.4. Povezanost s vanjskim izvorima. Tradicionalna izdanja uz prezentiranu građu katkad upućuju i na literaturu kao dodatni izvor informacija. *Elektroničke enciklopedije zbog svoje naravi nerijetko uz literaturu imaju i popis sadržaja s Interneta, koji bi za produbljivanje znanja o određenoj temi valjalo posjetiti, a zahvaljujući hipervezama trenutačno su dostupni.* Te poveznice dijelom odabiru urednici ili autori članaka, što rezultira upućivanjem na kvalitetne sadržaje, koji, međutim, mogu s vremenom biti i ugašeni. Stoga se u novije doba uvode rješenja koja automatski generiraju poveznice, npr. tragajući za odgovarajućim internetskim sadržajima na osnovi postojećih tekstova enciklopedije.

2.5. Ažurnost. Kako bi se tiskane enciklopedije mogle nadopunjavati novim spoznajama, a njihovi podatci obnoviti, tradicionalno se rad organizira u ciklusima, tj. kroz nova izdanja ili godišnje dopune u zasebnim svescima. Ipak, mnoga leksikografska djela ne dožive nova izdanja pa nakon nekog vremena postanu nepouzdana, a u današnje doba brzog priljeva novih informacija čak je i dopuna jednom godišnje

u mnogim područjima koje enciklopedija obuhvaća predugačko razdoblje. *Leksikografski sadržaj objavljen na mreži moguće je kontinuirano ažurirati, praktički onoga trenutka kada je došlo do nove spoznaje, a suvremena izdanja na CD-u ili DVD-u također nude mogućnost osvježavanja sadržaja povezivanjem s mrežnim izvorima.* Stoga se rad na suvremenim leksikografskim projektima sve više okreće od jednokratnoga, periodičnog ili cikličnog, prema kontinuiranom.

2.6. Multimedijalnost. Prezentacija sadržaja tradicionalnih izdanja ograničena je mogućnostima tiska, pa se sadržaji mogu sastojati samo od teksta, koji je i primarni nositelj enciklopedijskih informacija, te fotografija ili crteža (grafikona, tablica, karata). *Osим navedenoga, multimedijalnost elektroničkih medija omogućava i zapisivanje zvuka (zvukovi, glazba, govor itd.), videosnimaka ili animacija u različitim međusobnim kombinacijama.* Mogućnost obogaćivanja prikaza zvučnim ili videozapisom utječe na njegovu razumljivost, pa su enciklopedije, uz udžbenike, idealno područje za primjenu multimedije. Multimedijalnost obuhvaća i **interaktivnost**, značajnu odliku suvremenih enciklopedija; mogućnost interakcije korisnika sa sadržajem daje važnu psihološku dimenziju, koja angažira korisnika i daje mu moć djelovanja.

2.7. Kooperativnost. Oblikovanje novog sadržaja, kao i dopune postojećeg, u tradicionalnim se izdanjima odvija u linearnom procesu, u kojem se slijedom nižu pojedine etape prema unaprijed utvrđenom planu, od angažiranja stručnjaka, naručivanja priloga, njihova pisanja, zaprimanja u redakciju, uređivanja, lektoriranja, recenziranja itd. Osnovna je mana takvog načina nefleksibilnost, ograničenost suradnje te slaba interakcija autora s korisnicima, što može rezultirati nedovoljnom razrađenošću sadržaja, nedovoljnom prilagođenošću interesima korisnika i sl. *Novi elektronički mediji, a napose primjena kolaborativnoga društvenog softvera (npr. wiki), omogućuju svim zainteresiranim trajnu suradnju na usavršavanju sadržaja, od autora, urednika do korisnika s pravom pristupa, koji su voljni uputiti svoje primjedbe, nadopune ili ispravke.* Osim toga, internetska izdanja enciklopedija omogućuju statističkim i drugim praćenjem ponašanja korisnika i prikupljanje **povratnih informacija**, npr. o tome koji su članci najčitaniji pa im treba posvetiti najviše pozornosti, koji uopće nisu čitani pa se može razmisliti o njihovu izbacivanju, ili pak koji su članci traženi, a ne postoje, pa ih treba nadodati.

2.8. Adaptivnost. Tradicionalna izdanja namijenjena su određenom tipu korisnika (npr. djeca, mladež, stručnjaci) te se stoga ista građa prezentira u različitom opsegu, na različite načine u različitim izdanjima (npr. dječja enciklopedija, opći leksikon, stručni leksikon, opća enciklopedija, enciklopedijski rječnik). *Danas postoje mogućnosti pohrane ukupnog akumuliranoga leksikografskog sadržaja u jednu jedinu elektroničku bazu, organiziranu tako da postoji mogućnost odabira prezentacije sadržaja, već prema predznanju ili dobi korisnika.* Razvijaju se i nova rješenja automatskog prilagođavanja sadržaja zasnovanog na praćenju aktivnosti korisni-

ka, što uz umjetnu inteligenciju pripada najperspektivnijim područjima razvoja enciklopedija.

Sistematizacija svojstava novih oblika enciklopedija dana je u *tablici 1*.

Svojstvo	Tiskana izdanja	Elektronička izdanja
Neograničenost opsega	Ograničen	Neograničen
Pretraživost	Abecedni slijed Indeks	Pretraga naslova članaka ili čitavog teksta
Hipertekstualnost	Uputnice	Hiperveze
Povezanost s vanjskim izvorima	Literatura	Literatura, hiperveze s internetskim sadržajima
Ažurnost	Dopunjena izdanja Godišnjaci	Kontinuirano osvježavanje sadržaja
Multimedijalnost i interaktivnost	Tekst i ilustracije	Tekst, slike i grafike, zvučni i videozapisi
Kooperativnost	–	Trajna suradnja Povratne informacije
Adaptivnost	–	Prilagodavanje korisnicima

Tablica 1. Odlike enciklopedija na novim medijima – od osnovnih k naprednima

Table 1 Characteristics of encyclopaedias on the new media – from the basic to the advanced

3. Nazivlje

Od konceptata enciklopedija na novim medijima, objavljenih u prvim vizionarskim radovima, do današnjih enciklopedija razvijenih informatičkih mogućnosti, njihovo je nazivlje bilo raznoliko (*tablica 2*). Ipak, prateći pridjevke kojima su se te enciklopedije kroz povijest pobliže označavale, moguće ih je poopćiti. Ti su se pridjevci ponajprije odnosili na odlike sustava kojima se sadržaj predočuje (*automatizirana, elektronička, digitalna enciklopedija*), a potom na medij na kojem se sadržaj donosi (*online, internetska, mrežna, CD-ROM i DVD-ROM enciklopedija*). Iznimke su jedino pridjevci *multimedijska* i *interaktivna* (enciklopedija), koji se ne odnose na medij već na odlike enciklopedija, što je uvedeno iz razumljivih, tržišnih razloga, kako bi se kupce upozorilo na poboljšana svojstva tih proizvoda. Osim toga, u novije se doba javlja i pridjevak *slobodna* (enciklopedija), kako bi se upozorilo na to da se sadržaj takve enciklopedije može po volji koristiti, raspačavati ili mijenjati, a odnosi se ponajprije na enciklopedije zasnovane na društvenom kolaborativnom softveru uz suradnju širokoga kruga korisnika. Danas se prilično neodređeno rabe još i pridjevci *virtualna* te *cyber* (enciklopedija).

God.	Medij	Autori	Naziv
1963.	Koncept	Bohnert, Kochen	<i>The automated multilevel encyclopedia</i>
1977.	Koncept	Soergel	<i>An automated encyclopedia</i>
1985.	Videotex	Harter	<i>On-line encyclopedias</i>
1986.	CD-ROM	<i>Grolier</i>	<i>Electronic Encyclopedia</i>
1988.	CD-ROM	<i>Grolier</i>	<i>New Electronic Encyclopedia</i>
1989.	CD-ROM	<i>Compton (Britannica)</i>	<i>Compton's Multimedia Encyclopedia</i>
1992.	CD-ROM	<i>Grolier</i>	<i>New Grolier Multimedia Encyclopedia</i>
1993.	CD-ROM	<i>Microsoft</i>	<i>Microsoft Encarta: multimedia encyclopedia</i>
1994.	Internet	<i>Britannica</i>	<i>Encyclopædia Britannica Online</i>
1995.	CD-ROM	<i>The World Book</i>	<i>The World Book Multimedia Encyclopedia</i>
1995.	CD-ROM	<i>Britannica</i>	<i>Britannica CD</i>
1998.	CD-ROM	<i>Brockhaus</i>	<i>Der Brockhaus Multimedial</i>
1999.	Internet	Stallman	<i>GNUpedia, the Free Universal Encyclopedia</i>
2001.	Internet	Sanger	<i>Wikipedia, the Free Encyclopedia</i>
2005.	USB	<i>Brockhaus</i>	<i>Brockhaus-Enzyklopädie digital</i>

Tablica 2. Primjeri razvoja nazivlja enciklopedija na novim medijima

Table 2 Examples of development of encyclopaedias' nomenclature relative to the medium on which they are published

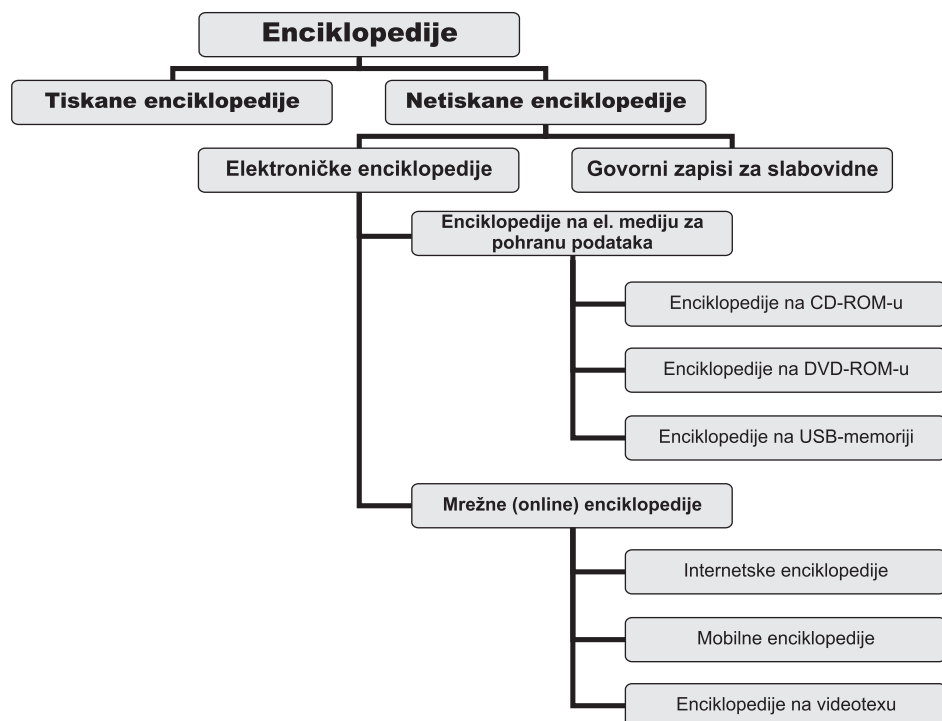
S obzirom na izneseno te na činjenicu da se u današnjoj knjižničarskoj praksi građa ponajprije dijeli prema mediju objavljivanja (Živković 2000), tj. na knjižnu i neknjižnu građu, tiskanu i netiskanu, elektroničku, mrežnu građu ili onu objavljenu na materijalnome mediju, smatramo da se danas i razvrstavanje enciklopedija zasniva ponajprije na mediju objavljivanja.

4. Razvrstavanje enciklopedija prema mediju objavljivanja

Prema mediju objavljivanja enciklopedije se u osnovi mogu podijeliti na tiskane (papirnatu) i netiskane (*slika 1*). Netiskane enciklopedije mogu biti elektroničke (digitalne), koje se sastoje od jedne ili nekoliko računalnih datoteka, te enciklopedije objavljene kao zvučni zapisi na magnetskim vrpčama ili drugim nosačima zvuka. Elektroničke enciklopedije objavljuju se na nekoj informacijskoj mreži – mrežne ili online enciklopedije, ili na nekom materijalnome mediju za pohranu podataka. Mrežne enciklopedije prema vrsti komunikacijske mreže mogu biti internetske en-

ciklopedije (objavljene na Internetu), mobilne (također objavljene na Internetu, ali prilagođene pristupu uz pomoć mobilnih telefona ili dlanovnika) te enciklopedije kakve su se nekoć objavljivale na informacijskom servisu videotex. Elektroničke enciklopedije na materijalnome mediju za pohranu podataka mogu biti objavljene (distribuirane) na optičkim medijima, kakvi su CD-ROM, DVD-ROM ili najnoviji Blu-Ray optički diskovi, ili na USB-memoriji.

Slika 1. Prikaz razvrstavanja enciklopedija prema mediju objavljivanja

Figure 1 Overview of classification of encyclopaedias relative to the medium on which they are published

5. Razvrstavanje enciklopedija prema naravi nastanka

Dana podjela enciklopedija prema mediju objavljivanja, kao i nazivlje enciklopedijskih djela iz te podjele, ne opisuju u potpunosti njihove odlike, tj. njihovu suštinu. Tako npr. tiskana enciklopedija pretvorena u elektronički oblik (digitalizirana) te objavljena na CD-ROM-u može biti gotovo u potpunosti lišena mogućnosti koje suvremeni mediji pružaju, jednako kao i internetska enciklopedija objavljena na jednoj internetskoj stranici.

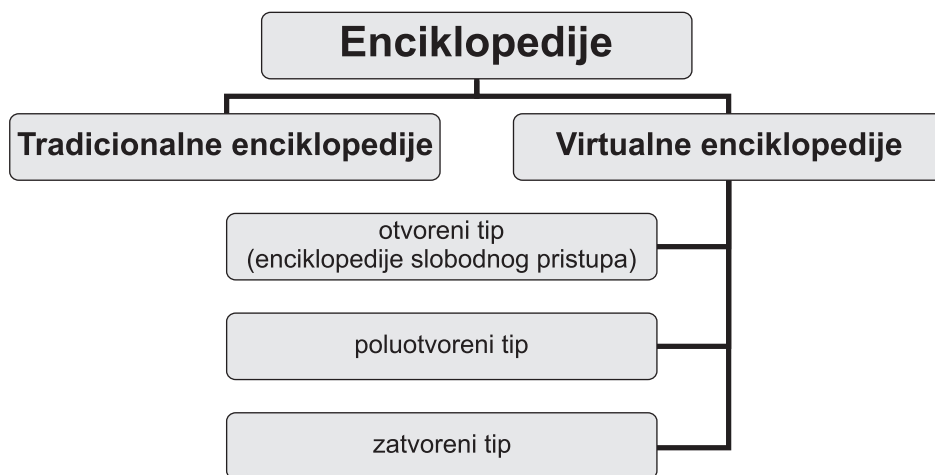
Sa stajališta leksikografa i istraživača suvremenih enciklopedija, smatramo da je takva podjela neprikladna, pa predlažemo podjelu prema naravi njihova nastanka i postojanja, oslonjenu na suštinsku odliku današnjih naprednih elektroničkih enciklopedija, a to je kooperativnost zasnovana na informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji (*slika 2*).

Prema takvoj se podjeli enciklopedije dijele na tradicionalne (klasične) i na virtualne, pri čem je:

tradicionalna enciklopedija – enciklopedijsko djelo koje nastaje jednokratnim ili periodičnim angažmanom pisaca tekstova i urednika,

virtualna enciklopedija – enciklopedijsko djelo koje nastaje i kontinuirano se razvija kolaboracijom suradnika i korisnika, a zasnovano je na naprednim rješenjima informacijske i komunikacijske tehnologije.

Virtualna se enciklopedija nadalje dijeli na *otvoreni tip* (enciklopedija slobodnog pristupa), sadržaje koje anonimni korisnici mogu po volji koristiti, raspačavati ili mijenjati (takva je npr. Wikipedia), *poluotvoreni tip*, sadržaji koji se mogu po volji koristiti, ali promjene sadržaja mogu tek predložiti registrirani korisnici poznatih osobnih podataka, a o uvažavanju promjena konačni sud donose unaprijed imenovani urednici (npr. Citizendium, Meyers Lexikon online), te *zatvoreni tip*, u kojem se cjelokupan rad na enciklopediji odvija u krugu unaprijed poznatih suradnika (npr. HOL 2).

Slika 2. Prikaz razvrstavanja enciklopedija prema naravi nastanka

Figure 2 Overview of classification of encyclopaedias relative to the nature of origin

Suštinska razlika može se približiti primjerom usporedbe rada na Hrvatskoj enciklopediji i na novom izdanju HOL-a (Hrvatskog općeg leksikona), oba u izda-

nju Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža. Hrvatska je enciklopedija zamišljena početkom 1990-ih kao projekt tiskane enciklopedije rađene na tradicionalan način, a unatoč implementaciji računalne baze koja je ponajprije administracijskoga karaktera (nema mogućnosti pretraživanja ukupnog teksta, praćenja njegovih promjena, konačnog izgleda i sl.) i danas je projekt tradicionalne enciklopedije. Sve etape u radu na tekstovima odvijaju se linearno, ponajprije na njihovim papirnatim ispisima. Svesci Hrvatske enciklopedije objavljuju se isključivo u tiskanom izdanju, pa interakcije s njihovim korisnicima (povratnih informacija) gotovo da i nema. S druge strane, projekt rada na novom izdanju HOL-a u osnovi je zamišljen kao virtualna enciklopedija (leksikon) zatvorenog tipa, s podlogom digitaliziranih tekstova prethodnog izdanja. Pritom je svakom suradniku u svakom trenutku dostupan pregled svih tekstova u elektroničkom obliku, dana je mogućnost pretraživanja naslova članaka ili cjelokupnoga teksta te mogućnost njihova mijenjanja ili dodavanja napomena. Time se, unatoč nedorečenosti informacijskih rješenja (npr. nije moguće praćenje unesenih promjena tijekom vremena), omogućuje snažna suradnja sudionika u projektu, što stvara sasvim novo ozračje prilikom njegove provedbe, te će nesumnjivo rezultirati kvalitetom djela. K tome, projekt je zamišljen u konačnici kao tiskano i internetsko izdanje, pa valja očekivati i njegov kontinuirani nastavak u obliku kolaboracije s konačnim korisnicima.

Kako je vidljivo iz prikazanog, oba bi se navedena djela mogla prema mediju objavljivanja kategorizirati kao tiskana enciklopedija (leksikon), ali među njima postoje suštinske razlike. Stoga se pokazuje da je mnogo bolja podjela prema naravi postanka, prema kojoj se Hrvatska enciklopedija ubraja među tradicionalna enciklopedijska djela, a HOL među virtualna.

Zaključak

Kako je ovim radom utvrđeno, postojeća podjela enciklopedija prema mediju objavljivanja nije prikladna sa stajališta leksikografske struke, jer nazivlje iz te podjele ne upućuje na suštinske odlike enciklopedija. Također se pokazalo da je među odlikama novih oblika enciklopedija za leksikografe osobito važna odlika kooperativnosti, na kojoj se zasniva osnovna razlika u naravi nastanka novih oblika enciklopedija i onih tradicionalnih. Stoga je predložena nova podjela enciklopedija, u kojoj ključnu ulogu imaju virtualne enciklopedije, definirane kao djela koja nastaju i kontinuirano se razvijaju suradnjom suradnika i korisnika, a zasnovana su na naprednim rješenjima informacijske i komunikacijske tehnologije. Također je dana i njihova podjela na virtualne enciklopedije otvorenoga, poluotvorenog i zatvorenog tipa. Kako se na primjeru pokazalo, nova podjela bolje opisuje osnovne odlike enciklopedija.

LITERATURA

- Bohnert**, Herbert, **Kochen**, Manfred: The automated multilevel encyclopedia as a new mode of scientific communication, *Proceedings of the American Documentation Institute*, 10/1963., str. 269–270.
- Brakel**, Pieter A. van: CD-ROM Encyclopedias, *Encyclopedia of Library and Information Science*, Vol. 48, New York 1991., str. 14–32.
- Bush**, Vannevar: As We May Think. *The Atlantic Monthly*, br. 7, Boston 1945., str. 101–108.
- Harter**, Stephen P.: On-line Encyclopedias, *Encyclopedia of Library and Information Science*, Vol. 38, New York 1985., str. 312–325.
- Jecić**, Zdenko, **Boras**, Damir: Fotografija u virtualnim enciklopedijama – razrada kriterija evaluacije internetskih sadržaja, *Zbornik radova, 10. međunarodno savjetovanje tiskarstva, dizajna i grafičkih komunikacija Blaž Baromić*, Senj, Novi Vinodolski 2006., str. 87–93.
- Nelson**, Ted: The Hypertext, *Proceedings of the World Documentation Federation Conference*, 1965.
- Stallman**, Richard: *The Free Universal Encyclopedia and Learning Resource*, <http://www.gnu.org/encyclopedia/free-encyclopedia.html#announcement> (23. 4. 2008).
- Živković**, Daniela: *Suvremeni oblici knjige: doprinosi znanosti o knjizi / doktorska disertacija*, Filozofski fakultet, Zagreb 2000.

CONTRIBUTION TO THE DEFINITION OF THE TERM »VIRTUAL ENCYCLOPAEDIA«

Zdenko Jecić

The Miroslav Krleža Lexicographic Institute, Zagreb

Damir Boras

University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

Darija Domijan

The Miroslav Krleža Lexicographic Institute, Zagreb

SUMMARY: This paper presents a summary of the development and basic features of the new types of encyclopaedias. Their titles have been systematised as well as the usual classification according to the medium on which they are published, and, in addition, the disadvantages of such classification have been indicated. According to the nature of their crucial differences in comparison to traditional encyclopaedias, a new classification is proposed putting emphasis on virtual encyclopaedias which are established and continuously developed through the collaboration of lexicographers and users, and which are based on the new possibilities provided by the information and communications technology. Virtual encyclopaedias are further categorized as open type, semi-open type, and closed type.

Keywords: *electronic encyclopaedia, virtual encyclopaedia, cooperation*